

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

Ն. Ն. ՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱԶԵԱՑ ԱՃԱՌԱՅՈՒՆ — ԵՐԵՎԱՆ — 1955, էջ 655

ԺԳ. — ձափոններեն եւ Գորեյերեն. — Թէ՛ բառերու և թէ՛ քերականական կազմութեամբ այս երկու լեզուները իրարու շատ կը նմանին, բայց թէ որ ընտանիքին մէջ պէտք է զանոնք գտնել, դեռ որոշ է: Դժուարութեան զլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ այն է, որ քորէյերէնը ԺԵ. գարուն միայն գրականութեան բարձրացաւ: Մինչև այդ չըլանք, Գորէան կ'ապրէր բուրովի շինական լեզուով և գրականութեամբ, այս պատճառաւ չինարենէ կատարուած փոխառութիւնները անթիւ են: Զափոնական գրականութիւնը կը սկսի Ը. դարէն: Զափոններէնը ունի 55 միլիոն խօսող իսկ քորէյերէնը՝ 17 միլիոն: Տես Mori M. G., The pronunciation of Japanese, Tokyo, 1929 (արդի խօսակցական լեզուն); Joshitake S., The phonetic System of Ancient Japanese, Royal Asiatic Soc., London, 1934; M. G. Aston, A Grammar of the Japanese Written Language, London-Yokohama, 1877.

Գորեյերէնի մասին՝ H. G. Underwood, An introduction to the Korean Spoken Language, London-New York, 1890; A. Eckardt, Koreanische Konversations-Grammatik, Heidelberg, 1923.

ԺԴ. — Այնու. — Այս լեզուն Միացորդն է լեզուախումբի մը, որ կը խօսուէր Հինաւոր Արեւելք բնակող և սպարազ ցեղերուն պատկանող մի քանի ժողովուրդներու կողմէ: Այնուներու թիւը 20,000 է միայն, որոնք կը բնակին Մալայանի հարաւային մասին և անոր մօտ գտնուող երկու կղզիներուն և Զափոնի մէկ շրջանին մէջ: Այնու լեզուն

արդէն իսկ վտանգի մէջ է, ունենալով խօսողներու այսքան փոքր թիւ մը: Տես J. Dobrotvorskii, Ainsko-russkii slovar', Kazan, 1875; J. Batchelor, A Grammar of the Ainu Language, Yokohama, 1903, Tokyo, 1938; նոյնէն՝ An Ainu-English-Japanese Dictionary, Tokyo, 1905.

ԺԵ. — Հիբերպոնեան կամ Հնասիական լեզուներ. — Այս լեզուները կը խօսուին Սիպերիոյ հիւսիս արեւելեան ծայրը, Քամ-չաթա թերակղզիին, Սախալինի հիւսիսային կէտին և մերձակայ մի քանի մանր կղզիներուն մէջ: Խօսողներու թիւը կը հասնի միայն մի քանի տասնեակ հազարի: Այս լեզուներէն նշանաւոր են եուգալիքը, չուչին, զորեպը, զամլաշալը և կիլաքը: Եուգալիքը կը խօսուի Գոլմա և Քունտար կոչուած շրջաններուն մէջ, Սառուցեալ սփիւնոսի մօտ, Հինա գետէն մինչև Գոլմա գետի աջ ափը: Տես Jazyki i pis'mennost' paleoaziatskich narodov = Trudy po lingvistike Nauchnoissledovatel'skoj Associacii Instituta Narodov Severa, Leningrad, III, 1934, E. Krej'm'evic'ի կողմէ: R. Jakobson, The Paleosiberian Languages, American Anthropologist, XLIV, 1942.

ԺԶ. — Ամերիկեան լեզուներ. — Այս յորջորջումով կը հասկնանք այն բոլոր լեզուները, որոնք կը խօսուին Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկաներու և Անթիլեան կղզիներու բնիկ ժողովուրդներուն կողմէ: Անոնց թիւն է ընդամենը 15 միլիոն, չուրջ 200 միլիոն հոծ ազգաբնակչութեան մը մէջ ցրուած: Կը կարծուի թէ Գոլմայոսի գիւտին ժամանակ այս ժողովուրդներու թիւն էր 45 միլիոն: Բայց եւրոպական ժողովուրդներու ճնշումը և անոնց յետաճիւղ կեանքը հետզհետէ զանոնք նուազեցուցած է և կը նուազեցնէ: Լեզուներ կան որոնք կը խօսուին շատ փոքրիկ տարածութեան մը վրայ՝ հազիւ մի քանի տասնեակ անձերու կողմէ, ինչպէս՝ Հարաւային Ամերիկայի եպպարանա լեզուն, Վինտար գետի աջ ափին վրայ, որ կը խօսուի միայն 20-30 հոգիներու կողմէ: Ամերիկեան զանազան լեզուներու թիւը կը հասնի հարիւրներու (Boasի համաձայն

կ'անցնի 300ը), որոնք չունենալով ո՛չ անցեալի գրական պատմութիւն և ո՛չ ալ այժմ մանրամասն քննութեան ենթարկուած ըլլալով, կարելի չէ եղած ցեղակցական կապերով իրար միացնել: Թէև Կեդրոնական Ամերիկայի նախնաքաղաքային կամ մայր կոչուած ցեղերու լեզուով արձանագրութիւններ գտնուած են, բայց անոնք միայն պատկերներ ըլլալով կամ անոնց ձայնական մասերը տակաւին լուծուած չըլլալով, երբեք լոյս չեն սփռեր ամերիկեան լեզուներու ծագման պատմութեան և ցեղակցութեան մասին: Արդարեւ, հարց կը ծագի չոս քիմի մամբիկեան լեզուները արդո՞ք որևէ կապ ունին հին աշխարհի լեզուներուն հետ: P. Rivet լեզուաբանը բառերու համեմատութեան վրայ հիմնուելով կը հաստատէ թէ Հիւսիսային Ամերիկայի լեզուներէն իրենց քննութեամբը կապ ունի միւսինքէն արտիկեան լեզուներուն հետ և Հարաւային Ամերիկայի նոյն լեզուախումբը նոյնն է Աւստրալիոյ լեզուներուն հետ: Այս նմանութիւնը յառաջացած է գաղթականութեամբ: Շատ հին ժամանակներէ ի վեր, Աւստրալիոյ արեւելեան կողմէն խուճուր մը անցած է Հարաւային Ամերիկա: Երկրաբանները կ'ընդունին որ, հնագոյն չրջանին, Աւստրալիան միացած էր Հարաւային Ամերիկայի ցամաքին հետ: Նոյնպէս, մերանէզեան-բոլինէզեան ժողովուրդները ասիական ցամաքէն անցած են Հարաւային Ամերիկայի աւելի հիւսիսային եզերքները. արդէն Առաջին դարուն, անոնք երեան կուգան Բերուի եզերքները, ուր կը փոխադրեն իրենց մշակոյթը: Այս բոլորը սակայն կը պակասին ամերիկեան լեզուներու փոքր մէկ մասին. միւս լեզուները կը մնան առայժմ առանձին և անկախ: Տես American Anthropologist, Anthropological Papers of the American Museum of Natural History, International Journal of American Linguistics, Journal de la Société des Américanistes, Language, Word, F. Boas, The Classification of American languages, Lancaster, հատոր 22, 1920, էջ 367—376:

ԺԵ. — Աւստրալիական լեզուներ. — Աւստրալիական մեծածառալ կղզին ունի միայն 8 միլիոն բնակչութիւն, որուն 30

հազարը բնիկ տարրն է, իսկ մնացեալը՝ Եւրոպացի: Բնիկները կը գտնուին մարդուութեան ամենախիտական վիճակին մէջ, գրականութենէ զուրկ, և հետզհետէ կ'ոչնչանան եւրոպական գաղութարարներու ճնշման ներքեւ: Անոնք կը խօսին բազմաթիւ լեզուներով, որոնցմէ շատ քիչ մաս միայն ծանօթ է լեզուաբանութեան: Գոյութիւն ունին բառերու անշան ցանկեր, բայց ոչ մէկ լեզուի մասին՝ քերականութիւն: Իրաց այս վիճակին մէջ ոչ կարելի է այդ լեզուները դասակարգել, ոչ ալ, մանաւանդ, ուրիշ լեզուախումբի հետ միացնել: Բ. Վ. Շմիտ լեզուաբանը, համեմատելով Աւստրալիոյ գանազան լեզուները իրարու հետ, կ'եզրակացնէ որ անոնք մէկ ամբողջական ընտանիք կը կազմեն, որ կը գրաւէ Աւստրալիոյ մեծագոյն մասը, իսկ հիւսիսը կան նաև մանր խմբակներ: Մինչև ի՞նչ ինքի լեզուաբանը, համեմատելով Աւստրալիական բազմաթիւ բառեր մոնիթեր լեզուներու հետ, կ'եզրակացնէ որ Աւստրալիական լեզուախումբը նոյնն է Աւստրալիանի հետ, և այս երկու խումբերը միացնելով մէկ անուան տակ՝ գտնո՞ք կը կոչէ Ովկիանեան լեզուներ: Աւստրալիացիները Հնդկաստանի, Հնդկաչինի և Մալայեան թերակղզիի նախաբնիկներն են, ինչ որ կը հաստատէ նաև բրածոներու գիւտը: Աւստրալիոյ հարաւային կողմը կը գտնուի Թամանիա կղզին, որու բնիկները Եւրոպացիները բնաջինջ ըրին: Բայց անոնց լեզուներու մասին մնացած են սակաւաթիւ տեղեկութիւններ, որոնց վրայ հիմնուելով ոմանք կը համարեն զանոնք անկախ լեզուախումբ, իսկ ուրիշները կը միացնեն Աւստրալիական լեզուախումբին: Տես Capell (A), The structure of Australian languages, Oceania, հատոր 8, Sydney, 1937—38; Խոլմէն՝ The classification of languages in North and North-West Australia, Oceania, հատոր 10, 1940 և Languages of Arnhem Land, North Australia, Oceania, հատոր 12, 1942 և հատոր 13, 1943:

Անլայս լեզուներ: —

1) Պապուէի. — Պապուէի կը խօսուի Պիտենեան լեզուներու երկու կողմերը, հիւսիսային Սպանիոյ և հարաւային Ֆրանսիայի

մէջ: Այս լեզուով խոսողներու թիւը կը մօտենայ 750,000-ի: Ասոնք իրենք գիրենք կը կոչին եմսկալաւագ, իսկ լեզուն՝ եմսկաւա: Այս լեզուի հնագոյն յիշատակարանները ԺԶ. դարէն են: Պատկերներ այսօր ունի բաւական ճոխ գրականութիւն: Գիտնականները շատ փորձեր կատարած են այս լեզուն կապելու հին կամ նոր օրեւ լեզուի հետ, բայց այդ քոյր փորձերը մնացած են ապարդիւն:

Տարակոյտ չկայ որ Պատկերը հին Իպերացիներու յաջորդներն են: Իպերացիները յայտնի են իբրեւ Սպանիոյ նախաբնիկները, Հռոմէացի դասական հնդկահայերը գտնենք կը յիշեն սկիզբէն, բայց իպերացիներու լեզուն յայտնի չէ մեզի: Անկէ կը մնան խումբ մը բառեր, զորս ասանդած են Հատին հնդկահայերը. բայց անոնց թիւը քանքան մեծ չէ որ կարողանայ ծառայել որեւէ տրդիւնքի հասնելու: Կան նաև խումբ մը աշխարհագրական անուններ, րուն Սպանիոյ մէջ և ուրիշ տեղեր: Վերջապէս, մեր ձեռքը հասած են բազմաթիւ իպերական արձագանքութիւններ, բայց, գրուած ըլլալով անմանթ յայտարարող մը, լեզուն կը մնայ մեզի անյայտ: Իպերացիները կը բնակէին ոչ միայն Սպանիոյ և հարեան Բերթուկալի մէջ, այլև շատ աւելի հեռուները՝ Ազովիանիոյ, Պալէստինայի կղզիներու, Սիկիլիոյ, Սարդինիոյ, Գորսիգայի, ինչպէս նաև Աֆրիկէի հիւսիսային մասերուն մէջ՝ ուր մտած էին Ճիպարաթարի նեղուցէն: Յոյն և լատին հնդկահայերը, մասնաւորապէս Թուզիդիտէսը, կը հաստատեն թէ այդ կղզիներուն մէջ յատկապէս գոյութիւն ունէր իպերական անակալութիւն մը: Ազովիանիոյ, Աֆրիկէի և յիշեալ կղզիներուն մէջ կը մնան մինչև այսօր աշխարհագրական անուններ անոնց լեզուէն: Դ. դարուն Ն. Ք., Կիլիկիոյ Գաղղիայէն մտան Իպերիա և սկսան խառնուել արդական Ժողովուրդին հետ: Ստրաբոնի Ժամանակ արդէն Իպերիոյ մէջ կը խօսուէին կելտական լեզուներ: Ապա եկան հռոմէացիները, նուաճեցին ամբողջ Թերակղզին և լատիններէն տարածելով վերջ տուին իպերական լեզուին: Այժմ այս լեզուին կը մնան մի քանի բառեր միայն, պահուած ապաներէնի մէջ, որոնք ուրիշ առանձնական լեզուներու մէջ

չկան և այդ պատճառով իսկ կը համարուին իպերական մնացորդներ: Բայց իպերացիներու լեզուի հաստատումը շարունակութիւնը պտոկերէնն է, որ ծանօթ է մեզի միայն ԺԶ. դարէն: Իպերացիներու հետ թերեւ կապ ունին Բրիտանիոյ հին բնիկները՝ գալիստոնցիները (Սկոթլանդ) և այլն, որոնց գոյութիւնը, կելտերու գալուստէն առաջ, կը հաստատեն լատին հնդկահայերը: Անոնց լեզուի մասին ոչինչ յայտնի է, Կելտերու արշաւանքէն վերջ հին բրիտանական լեզուն բոլորովին անհետացաւ: Այս բոլորէն իբրեւ մնացորդ կան մի քանի արձանագրութիւններ, զորս գիտունները կը վերագրեն հին բրիտներուն: Ռայս լեզուաբանը, քննելով այս արձանագրութիւններու լեզուն, կ'հարկապէս թէ անկապ ո'չ կելտական է և ո'չ հնդեւրոպական, այլ ազգական է պատկերէնին: Այսպէսով, Բրիտանիան Սպանիոյ վրայով կը կապուի Աֆրիկէի հետ, և Իպերացիները կը գտնան մեծ պետութիւն մը՝ որ բռնած էր Եւրոպայի այդ ընդարձակ մասը և հիւսիսային Աֆրիկէն: Տես Julian Vinson, Essai d'une bibliographie de la langue basque, Paris, I, 1891, II, 1898; G. Lacombe, Revue int. des Etudes basques, Մարտ-Ապրիլ 1936. Euskara, 1919; Gavel, Eléments de phonétique basque, Paris և Biarritz, 1921.

2) Լիկիւրեքէն. — Լիկիւրները կարեւոր ժողովուրդ մըն էին, որոնք կարեւոր դեր մը խաղացած են նախապատմական և պատմական շրջաններուն: Անոնք կը բնակէին զիւսաւորաբար հիւսիսային Իտալիոյ, հարաւային Ֆրանսայի և Սկիւրիան լեռներու շրջանները: Ֆրանսայի մէջ անոնք կը հասնէին մինչև Ռոն գետը և թերեւ աւելի հեռու, մինչև Սպանիա մտած ըլլային: Հաստատաբար Գաղղիոյ նախաբնիկներն էին անոնք, որոնք ապա իրենց տեղը գիջիցան կելտներուն: Իտալիոյ մէջ, լիկիւրները յառաջացած էին մինչև Հռոմ, իրենց կը պատկանէին Էլպայ և Գորսիգա կղզիները: Թէև հիւսիսէն անոնք որքան հեռու տարածուած էին՝ յայտնի չէ, բայց կը թուի թէ մինչև Լեհաստան կը հասնէին: Լիկիւրներու լեզուն մեզի յայտնի չէ. անկէ կը մնան լոկ մի քանի բառեր և աշխարհագրական ա.

նուշները Յայտնի է որ Ռոն, Ճենովա և Ալպա լիկիւրական բառեր են. վերջին ա- նուշէն կազմուած են զանազան համաձուշ քաղաքներ, մասնաւորաբար Հոմովի մըր- ցակից Ալպա-լա-լոնկան, էլպա կղզիի աւուշը և նշանաւոր Ալպան լեռները: Իտալիոյ և Զուլիցերիոյ միջև, Լուկանոյի չըլանը, գտնուեցան զանազան արձանա- գրութիւններ, որոնք գրուած են անձանթ յայտարարումով մը: Ուսմիք կը կարծեն թէ այդ արձանագրութիւնները կը պատկանին լիկուրներուն, քանի որ գրուած են իրենց հայրենիքին մէջ: Դժբախտաբար, այս ան- ձանթ յայտարարը տակաւին ճանիչուած չէ, որով լիկուրներէնի հարցը պետ անորոշ կը մնայ: *Տես R. S. Conway - J. Whatmough - S. E. Johnson, The Prae-Italic Dialects of Italy, 3 հատոր, London, 1933; Bonfante, Bull. Soc. Lingu. XXXVI (1935), էջ 141-154; Whatmough, Harvard Studies in Class. Phil. XLVIII (1937), էջ 181-202; M. S. Beeler, The Venetic Language, Univ. of California, Public. in Linguistics, հատոր 4, թիւ 1, Berkeley-Los Angeles, 1949.*

3) Էդրիսկերեմ. — Էդրիսկները նա- նաւոր ժողովուրդ մըն էին Իտալիոյ մէջ: Անոնք գաղթած են Փոքր Ասիայէն և նուաճելով օձպրիսպիները, անոնց տեղը գրաւած են Ն. Ք. 1187ին: Ն. Ք. 7-5րդ դարերուն, անոնք ուժեղ պետութիւն մը կազմեցին, որ տիրած էր ամբողջ կեդրո- նական Իտալիոյ: Անոնք նշանաւոր հանդի- սացան ոչ միայն իրենց քաղաքական զիր- քով, այլև կրթութեամբ և արուեստներով: Լատինները անոնց միջոցաւ ստացան զիրը: Էդրիսկները իրենք զիրենք կը կոչէին ռասնի (Raseni), իսկ երկիրը՝ ռասնիա (Rasena), լատինները՝ Էդրուրիա (Etruria) կամ դուսցիա (Tuscia), իսկ յայտնիք՝ դու- րենիա: Հոմովէացիները պատերազմեցան Էդրիսկներու հետ և Ն. Ք. 4րդ դարուն նուաճեցին զանոնք: Ալպա, Էդրիսկները հոմովէացիներու հետ խառնուեցան և կոր- անցուցին իրենց ազգութիւնն ու լեզուն: Օգոստոս կայսեր չըլանին, անոնց լեզուն և գրոյցները տակաւին ծաղկած վիճակի մէջ էին, այնպէս որ հոմովէացիներն իսկ կ'աշակերտէին անոնց: Լատիններէնի մէջ

շատ փոխառեալ բառեր կան Էդրիսկերէ- նէն: Էդրիսկներէնը կը գործածուէր տակա-ւին Ն. Ք. 360 թուականին իբրև կրօնական լեզու: Էդրիսկներու գրականութիւնը կոր- սըւած է, բայց անոնց լեզուով կը մնան 8000 արձանագրութիւններ, Ն. Ք. 600 թուականէն մինչև Օգոստոսի դարը, 90 տոկոսով տապանագրեր: Արձանագրութիւն- ներէն մէկը ունի 200 տող և կը պարու- նակէ 1200 բառ: Գոյութիւն ունին նաև երկլեզուեան արձանագրութիւններ: Բայց այս բոլորը չեն լուսաբաներ Էդրիսկներէնը ըստ կարելոյն: Արձանագրութիւնները մե- ծաւ մասամբ բաղկացած են յատուկ անուշ- ներէ և հասարակ բառեր գրեթէ չկան. անարժէք են նաև երկլեզուեան արձանա- գրութիւնները, այնպէս որ Էդրիսկներէնի բառերէն շատերը ծանօթ են, բայց իրենց նշանակութիւնը՝ անյայտ: Գիտնականները բազմաթիւ փորձեր կատարած են լուծելու Էդրիսկներէնի զաղտիքը և կապելու որեւէ ծանօթ լեզուի հետ: Բայց այս բոլոր փոր- ձերը անյաջող անցան, որովհետև Էդրիս- կներէնի բառերուն նշանակութիւնը ճշգրտած չէր նախապէս և համեմատութիւնները կ'ըլլային համաձայն ծայրի: Վերջին ժա- մանակներուն, Լեմնոս կղզիին մէջ գտնուած է տեղական լեզուով կարճ արձանագրու- թիւն մը, որ ըստ երևոյթին կապ ունի Էդրիսկներէնի հետ: Բայց այս խնդիրն ալ լուծուած չէ և Էդրիսկներէնի հարցը կը մնայ գեռ անյայտ: Էդրիսկներէնի անունը կը շարունակէ արդի Իտալիոյ Թոսկանա գաւառը՝ որ անոնց բնակավայրը եղած է: Գիտունները նոյնիսկ կը հաստատեն թէ Թոսկանայի արդի իտալացիներու արաւա- անութիւնը կը կրէ հնաքեր նախկին Էդ- րիսկներէնի ազգացութիւնէն: *Տես Corpus inscriptionum Etruscarum, 1893; Histoire des recherches et bibliographie ancienne; Skutsch, Etrusker joգուածը (Լեզուի բա- ժին) Pauly-Wissowa Realencyclopädie մէջ. G. Herbig, Etrusker joգուածը Ebert's Reallex. der Vorgeschichte մէջ և E. Fiesel, Etruskisch (Grundr. der idg. Sprach- und Altertumskunde V, 4), Berlin-Leipzig, 1951.*

ԱՆՈՒՇԱՆԱՆ ՎՊԴ. ԶԴԱՆԱՆԱՆ

(Շարունակելի՝ 17)